

TERMINOLOGI OG SYSTEMATIKK I KILDETEORIEN

Af Ottar Dahl.

Med dette indlæg åbnes konferencens drøftelser af problemer i forbindelse med universitetsundervisningen i historisk metodelære. Professor Ottar Dahl, Oslo, vil først og fremmest give et bidrag til afklaring af de terminologiske og systematiske spørgsmål, der er forbundet med opstillingen af et begrebsapparat, som dels er hensigtsmæssigt i praksis ved prøvelsen af de historiske problemer og teorier, dels er pædagogisk anvendeligt under hensyntagen til gængs sprogbrug. I den forbindelse afvejes de hensyn, der på den ene side må tages til en etableret sprogbrug på den anden side kan tilskynde til at afskaffe begreber, som er belastet med uønskede vaneforestillinger eller mangler entydighed. Begrebspåret primær/sekundær kræver her særlig omhyggelig overvejelse. Forfatteren har i et appendiks sammenstillet en række andre forfatters begrebsbrug og systematik til sammenligning med hans egne forslag. Artiklen gengiver indlægget, som det blev fremlagt ved konferencen. Enkelte mindre ændringer er foretaget i tilknytning til den diskussion, oplægget affødte.

I

Metodelærens stilling og funksjon i forhold til historisk forskning kan oppfattes på to forskjellige måter, som gir to forskjellige begrunnelser av metodelærens berettigelse.

Man kan oppfatte metodelæren (1) som en selvstendig spesialdisiplin, interessant og verdifull i seg selv, som historien selv er det. Men den kan også oppfattes (2) som en »hjelpvitenskap«, i tjenerforhold til den egentlige historieforskning. Når det gjelder metodelæren som hjelpedisiplin vil jeg se det slik at den vesentlig kommer inn *etterpå*, dvs. i de senere stadier av forskningsarbeidet, og dernest at dens funksjon primært er *negativ* eller *kritisk*, dvs. at den hjelper forskeren til å *eliminere feil og svakheter* i eget og andres arbeid. Metodelæren som hjelpvitenskap er m.a.o. i første rekke et redskap i ettertankens og kritikkens tjeneste, et logisk, analytisk verktøy.

Problemene om terminologi og systematikk må ut fra disse forskjellige synspunkter betraktes dels (1) som spørsmål om en tilfredsstillende formulering av metodelærens teori i og for seg, dels (2) som spørsmål om å få *hensiktsmessige redskaper* til ordning og kritisk prøvning av *historiske* problemer og teorier. Disse sider av spørsmålene henger selvsagt sammen,

først og fremst fordi det i begge tilfelle er tale om å gi en sak-svarende beskrivelse av den historiske forskningsprosess, dernest fordi logisk og språklig klarhet er av høy verdi ut fra begge synspunkter.

Spørsmål om terminologi vil dels gjelde *saklige* eller begrepsmessige forhold, dels rent *språklige* forhold, ordvalg, formuleringer. Ut fra det »saklige« synspunkt vil vi ta sikte på å finne reelt dekkende kategorier og distinksjoner og stille dem i et klart logisk forhold til hverandre. Ut fra det språklige synspunkt vil vi lete etter ord og uttrykk som er skikket til å fremme intersubjektiv forståelse. Den rent saklige eller begrepsmessige side av saken må vel sies å være den primære og avgjørende. Har man klarhet i tanker, forestillinger, oppfatninger, kan man vel som regel finne ord til å formidle dette. Men det er selvsagt langt lettere, kommunikasjonsen blir mer effektiv når man har faste og hensiktsmessige intersubjektive språkvaner. Og arbeidet med den rent språklige side av teoriene er ofte av stor betydning. I dette arbeid kan man si at to til dels motsatte prinsipper vil gjøre seg gjeldende.

På den ene side er det gode grunner for at man under ellers like vilkår velger å bruke ord som er kjent, innarbeidet. Nye ord har dels den ulempe at de er uvant og at det koster strev å lære dem, dels mangler de ofte viktige assosiasjoner og kan av den grunn bli mindre dekkende i funksjon. På den annen side er det velkjent at ord blir slitt av å brukes, pregløse, mangetydige, belastet med emosjonelle eller tendensiøse momenter. Dermed kan de lede til misforståelse, forvirring i kommunikasjonsen, usaklige motsetninger.

Av slike grunner kan det derfor ofte bli nødvendig å velge andre ord for sine begreper, eventuelt fremmedord eller rene neo-logismer. Dette kan i spesiell grad bli nødvendig hvor man foretar mer subtile og nyanserte forandringer i eldre begreper. For at få klart fram og holde fast på de nye begreper og deres grenseforhold overfor de eldre, kan det bli nødvendig å skifte ut tidligere ord som i og for seg er bra nok, men som vanemessig er uløselig knyttet til den eldre tenkemåte som man mener det er ønskelig å overvinne.

II

Et punkt av grunnleggende betydning i kildeteorien, hvor jeg kunne ønske å finne et bedre ord, som ikke var altfor nytt og uvant, gjelder selve hovedbegrepet, som tradisjonelt kalles »kilde«. Dette er et ord som også i historisk sammenheng brukes i skiftende betydninger, som særlig er litterært og filologisk belastet. I den vide betydning som jeg vil foreslå, og som forøvrig ikke er noen begrepsmessig nydannelse, ville et annet ord (som

f. eks. det engelske »historical evidence«) være bedre, men jeg har ikke funnet tilstrekkelig sterke grunner til å velge et nytt ord. Jeg vil foreslå følgende definisjon av begrepet »kilde«: *et konkret foreliggende observasjonsdatum, oppfattet som en rest, et spor eller et produkt av en fortidig situasjon, som kan utnyttes til å prøve eller begrunne svar på historiske problemer.* Vi merker oss at begrepet her er a) (definert relativt): i forhold til et *problem*, og b) omfattende: også rene *naturfenomener* kan være kilder.

Mer sentralt vil det være tale om *menneskelige* produkter. Også f. eks. redskaper, boplasser, skikker, navn o. l.

Et annet punkt hvor jeg har beholdt en eldre betegnelse i en noe videre betydning enn man ofte finner den, er de s. k. »berettende« kilder. Denne betegnelse omfatter etter min terminologi alle kilder og kilde-elementer som vil *fortelle noe av faktisk art*, noe som påstås å ha hendt eller eksistert, ikke bare lange, sammenhengende »beretninger«. En *regnskapsbok* er etter dette like meget en berettende kilde som f. eks. en *kongesaga*. Kilder av den sistnevnte type vil jeg foreslå å kalle »episke« eller »litterære« kilder.

Et rent spørsmål om ordvalg er det når jeg vil skifte ut Erslevs »talende«/»stumme« kilder med »meddelende«/»ikke-meddelende«. Grunnen til at jeg her søker nye ord, er i første rekke at Erslevs betegnelser bare kan brukes i anførselstegn, fordi de er så sterkt metaforiske. Noen forandring i *begrepsbestemmelsen* er det her ikke tale om.

De gamle gode betegnelser »levning«/»beretning« vil jeg derimot foreslå å beholde, og i hovedsaken med basis i Erslevs bestemmelse af selve begrepene. Denne bestemmelse søker jeg å utdype nærmere ved å gi en mer spesifisert redegjørelse for de forskjellige tilknytninger som kan etableres mellom en kilde og den historiske virkelighet som den belyser. En kilde kan utnyttes som a) del av en helhet, b) virkning av en årsak, c) ledd i en målrettet virksomhet, d) meddelelse.

La meg prøve å bestemme disse forhold litt nærmere:

- a. Kilden er *del* av en mer omfattende helhet som eksisterte i fortiden, men som nå ikke eksisterer som helhet. Anskuelig: ruiner, bruddstykker af tekster. Synspunktet kan generaliseres til alle (?) kilder.
- b. Kilden er *virkning* av visse årsaker i fortiden. Kan også generaliseres.
- c. Kilden er *ledd i en målrettet sammenheng*, produkt av menneskelig *hensikt*. Gjelder de sentrale kildetyper.
- d. Som et viktig spesialtilfelle av c): Kilden har til hensikt å *meddele*

et meningsinnhold. Under dette punkt kan man skille mellom 1) kildens tilknytning til *opphavsmannen*, som *uttrykk* for hans tanker, vilje etc. 2) kildens tilknytning til et *saksforhold* eller *objekt*, som bærer av utsagn *om* noe.

Det er her en hovedsak, som Erslev først klart understreket, at skillet mellom «levning»/»beretning« ikke kan bestemmes med basis i kildenes egenskaper, men ut fra historikerens *bruk* av kildene, dvs. ut fra de tilknytninger historikeren etablerer mellom kilde og problem. Ut fra det skjema jeg her har antydnet, vil nå utnyttelse av kilden som *levning* omfatte alle typer av tilknytninger bortsett fra den siste, som er det (viktige) spesialtilfelle man har å gjøre med når en kilde utnyttes som *beretning*. Det kan være grunn til å framheve denne *funksjonelle* bestemmelse av begrepet »levning« overfor en tendens som er tydelig i språkbruken særlig hos svenske historikere, til å bruke »kvarleva« som betegnelse for en bestemt art av kilder, vanlig i motsetning til »berättande källa«.

Denne siste kategori får en nærmere bestemmelse med basis i et begrepspar som jeg oppfatter som meget viktig, og som tidligere ikke er klart nok framhevet, skillet mellom »*kognitive*« og »*normative*« elementer i kildene.

Kognitive elementer = utsagn som vil gi faktiske opplysninger om et saksforhold.

Normative elementer = utsagn som vil gi uttrykk for opphavsmannens *holdning* til et saksforhold, eller forventninger, ønsker, krav om hvordan noe bør være. Det bør forøvrig understrekes at disse elementer kan forenes i ett og samme utsagn, og derfor ikke gir grunnlag for en *konkret* klassifikasjon.

Denne distinksjon krysses av et skille ut fra spørsmålet om utsagnenes tidsorientering, dvs. om de er *fortidsrettet* eller *framtidrettet*. Vi får m.a.o. følgende fire kategorier:

	fortidsrettet	framtidrettet
kognitiv	berettende	forutsigelse
normativ	vurderende	programmatisk

Av disse forskjellige typer av elementer i kildene kan de vurderende, de programmatiske og forutsigelses-elementerne *bare* utnyttes som *levninger*, dvs. til kunnskap om opphavssituasjonen. Bare de fortidsrettede kognitive elementer kan utnyttes som »beretning« om et saksforhold.

Et viktig punkt i kilde-terminologien dreier seg om de to distinksjoner som tradisjonelt gjøres mellom 1) »førstehånds«/»annen­hånds« kilder, 2) »primære«/»sekundære« kilder. Disse begrepspar kan vel i samsvar med vanlig terminologi bestemmes omtrent slik:

- 1) Gjelder *vitneforhold* generelt = forholdet mellom en foreliggende berettende kilde og det saksforhold den beretter om. Spørsmål: hvordan er kunnskapen formidlet?
- 2) Gjelder avhengighetsforhold mellom *bevarte tekster*, både kognitive og normative (f. eks. lovttekster). Spørsmål: hvilke av disse bygger på en eller flere av de andre?

Så klare og innlysende disse distinksjoner i seg selv ser ut, lar det seg ikke nekte at de medfører visse problemer. Bl. a. ser det ut til å være en nærmest håpløs pedagogisk oppgave å lære studentene å holde disse begreper fra hverandre. Det viser seg også at språkbruken blant historikere i praksis ofte vakler på disse punkter, spesielt slik at man tenderer mot å bruke »primær« i betydningen »førstehånds«. Dette er f. eks. tydelig tilfelle hos J.A. Seip hvor han taler om pave Celestins brev av 1194 i forhold til spørsmålet om hvilke privilegier kirken hadde fått av kong Magnus Erlingsson (Sættargjerden i Tunsberg s. 108): »Pavebrevet er dessuten i dette tilfelle ingen primærkilde; paven gir ikke privilegier av denne art . . . han stadfester dem«.

Dertil kommer som en spesiell vanskelighet, at man på engelsk vanlig bruker »primary« i betydningen »førstehånds«. I en kjent lærebok i historisk metode heter det f. eks. definatorisk: »A *primary source* is the testimony of an eyewitness, or of a witness by any other of the senses, or of a mechanical device like the dictaphone . . .« (L. Gottschalk: *Understanding history* p. 53).

Ved en nærmere betraktning innser man lett at den distinksjon som her er av grunnleggende betydning, er skillet mellom »førstehånds«/»annen­hånds«, ut fra spørsmål om »vitneforhold«. Skillet »primær«/»sekundær« er et spesialtilfelle av vitneforhold, nemlig hvor formidlingen av en meddelelse er skjedd skriftlig, og hvor to eller flere versjoner er *bevart*. Dette skille har bare betydning forsåvidt som det berører kildens formidling av et saksforhold.

Dette kan gi grunnlag for et forslag om i kildeteorien å redusere disse to distinksjoner til en: skillet mellom kilder som er *direkte* knyttet til be­givenhetene og kilder som er mer eller mindre *indirekte* knyttet til det som hendte i fortiden. Kilder med *direkte* tilknytning kunne man da eventuelt kalle »førstehånds« eller »primære« etter behag, uten større frykt for

begrepsmessig forvirring. Spørsmålet om tekstens innbyrdes forhold i og for seg (dvs. bortsett fra reale vitneforhold) kan man ut fra dette skyve til side som et filologisk spesialproblem, som ikke fortjener å stilles sentralt i *historieforskningens* metodelære.

Jeg vil uten nærmere kommentar legge fram forslag til en del mer praktisk orienterte inndelinger av viktige kildetyper, som kan gi grunnlag for visse grove regler for utnyttelsen av de forskjellige typer:

a.	personlige	institusjonelle
konfidensielle	f. eks. dagbøker, brev	f. eks. interne arbeidsdokumenter, PM
offentlige	f. eks. avisinnlegg	f. eks. lover, proklamasjoner etc. (»offisielle« kilder)

- b. Kilder av *individuell* eller *kollektiv* opphav. En dommers votum i retten er individuelt, en komiteinnstilling er kollektiv i sitt opphav.
- c. »episke« kilder / »opptegetninger«.
- d. »dokumentariske« kilder: særpreget ved bestemte former av forpliktende kontrol (underskrift, besegling, ratifikasjon). Kan ha kognitiv eller normativ karakter.
- e. provisoriske versjoner: utkast, konsept, o. l. (gjelder alle foregående typer).

III

Når det gjelder det annet hovedpunkt i denne sammenheng, spørsmålet om *systematikk*, så dreier dette seg dels om hvilke ledd man begrepsmessig vil skille ut innenfor den sammenheng man behandler, og dels om den logiske orden man vil gi disse elementer i fremstillingen. Det bør understrekes at det her er tale om en abstrakt *logisk-analytisk orden*, som ikke bør forveksles med en konkret kausal eller kronologisk orden. Problemene er i denne sammenheng begrenset til *kilde-teorien*, ikke til metodelæren i mer omfattende forstand. Det er i første rekke tale om dels en ordning av de forskjellige kategorier av kilder m.v., slik som vi har vært inne på foran, dels en analyse og ordning av de forskjellige *operasjoner* som historikeren foretar med kildene. Jeg vil her vesentlig begrense meg til det siste synspunkt, og i den sammenheng betone at en slik systematikk ikke innebærer pretensjoner om en dekkende konkret beskrivelse av det faktiske forløp i kilde-arbeidet. Tvertom må man framheve den stadige vekselvirkning og nære sammenheng mellom alle ledd i kildegranskningen slik den konkret foregår.

Med disse forbehold vil jeg legge fram følgende forslag til et logisk skjema for analysen av historikerens kildearbeid. I dette skjema opererer jeg med følgende fire hovedledd i kildegranskningen:

1. Beskrivelse af kildens aktuelle (=direkte sansbare) egenskaper.
2. Bestemmelse av kildens nærmeste *opphavsforhold*. (datering, opphavsmann, etc.).
3. Bestemmelse av kildens *meningsinnhold* = tolkning (v. *meddelende* kilder).
4. Bestemmelse av kildens *utnyttingsmuligheter* (brukbarhet) (= »vurdering« O.D. 1964). Herunder prøving av *troverdighet* ved berettende kilder. (= »kildekritikk« eller »indre kritikk«).

Til sammenligning viser jeg til de momenter fra andre forfatters begrepsbruk og systematikk som er notert i Appendiks. Det bør merkes at jeg der for en del har tatt med momenter i en mer omfattende systematikk enn den som bare gjelder for kilde-teorien.

I mitt foreslåtte skjema vil jeg særlig framheve 1) at jeg skiller ut *kildetolkningen* som et selvstendig hovedledd og 2) at jeg vil bygge på en bestemmelse av kilde-prøvingen (-kritikken) som omfatter mer enn bare *troverdighets*-spørsmål. Dette siste vil jeg oppfatte som et viktig, men begrenset spesialproblem innenfor arbeidet med å bestemme kildens utnyttingsmuligheter.

Rent terminologisk vil jeg bemerke, at jeg helst vil unngå den tradisjonelle betegnelse »kilde-kritikk«, på grunn av de skiftende betydninger som har vært knyttet til dette ord. Man vil finne eksempler på dette i Appendiks. Av spesiell betydning er det at ordet dels har vært brukt i en vid betydning i retning av å omfatte de fleste momenter i kildearbeidet, dels i en meget trang betydning: prøving av *troverdighet ved berettende kilder*. (Jfr. f. eks. Torstendahls definisjon). Det synes klart at dette åpner store muligheter for språklig og logisk klarhet. Jeg vil derfor foreslå enten at man strengt holder seg til den trange definisjon av begrepet, og bruker f. eks. »kilde-gransking« for det mer omfattende begrep, eller at man søker en ny betegnelse også for det trange begrep.

APPENDIKS

Noen begreper og inndelingsskjemaer hos andre forfattere:

1. *J. G. Droysen: Grundriss der Historik. 1882.*
 - I. Heuristik
 - II. Kritik

Med disse forbehold vil jeg legge fram følgende forslag til et logisk skjema for analysen av historikerens kildearbeid. I dette skjema opererer jeg med følgende fire hovedledd i kildegranskningen:

1. Beskrivelse af kildens aktuelle (=direkte sansbare) egenskaper.
2. Bestemmelse av kildens nærmeste *opphavsforhold*. (datering, opphavsmann, etc.).
3. Bestemmelse av kildens *meningsinnhold* = tolkning (v. *meddelende* kilder).
4. Bestemmelse av kildens *utnyttingsmuligheter* (brukbarhet) (= »vurdering« O.D. 1964). Herunder prøving av *troverdighet* ved berettende kilder. (= »kildekritikk« eller »indre kritikk«).

Til sammenligning viser jeg til de momenter fra andre forfatters begrepsbruk og systematikk som er notert i Appendiks. Det bør merkes at jeg der for en del har tatt med momenter i en mer omfattende systematikk enn den som bare gjelder for kilde-teorien.

I mitt foreslåtte skjema vil jeg særlig framheve 1) at jeg skiller ut *kildetolkningen* som et selvstendig hovedledd og 2) at jeg vil bygge på en bestemmelse av kilde-prøvingen (-kritikken) som omfatter mer enn bare *troverdighets*-spørsmål. Dette siste vil jeg oppfatte som et viktig, men begrenset spesialproblem innenfor arbeidet med å bestemme kildens utnyttingsmuligheter.

Rent terminologisk vil jeg bemerke, at jeg helst vil unngå den tradisjonelle betegnelse »kilde-kritikk«, på grunn av de skiftende betydninger som har vært knyttet til dette ord. Man vil finne eksempler på dette i Appendiks. Av spesiell betydning er det at ordet dels har vært brukt i en vid betydning i retning av å omfatte de fleste momenter i kildearbeidet, dels i en meget trang betydning: prøving av *troverdighet ved berettende kilder*. (Jfr. f. eks. Torstendahls definisjon). Det synes klart at dette åpner store muligheter for språklig og logisk klarhet. Jeg vil derfor foreslå enten at man strengt holder seg til den trange definisjon av begrepet, og bruker f. eks. »kilde-gransking« for det mer omfattende begrep, eller at man søker en ny betegnelse også for det trange begrep.

APPENDIKS

Noen begreper og inndelingsskjemaer hos andre forfattere:

1. *J. G. Droysen: Grundriss der Historik. 1882.*
 - I. Heuristik
 - II. Kritik

III. Interpretation

IV. Darstellung

Skiller mellom: »Überreste«, »Denkmäler« og »Quellen«.

2. *E. Bernheim: Lehrbuch der historischen Methode. 5.–6. Aufl. 1908.*

I. Quellenkunde

II. Kritik = $\left\{ \begin{array}{l} 1. \text{ äussere Kritik (opphavsforhold)} \\ 2. \text{ innere Kritik (undersøkelse av kildenes} \\ \quad \text{»Tatsächlichkeit«)} \end{array} \right.$

III. Auffassung

IV. Darstellung

Skiller »Überreste« / »Tradition« = »alles, was unmittelbar von den Begebenheiten übriggeblieben und vorhanden ist« / »alles, was unmittelbar von den Begebenheiten überliefert ist, hindurchgegangen und wiedergegeben durch menschliche Auffassung« (s. 255–256).

3. *C. V. Langlois & C. Seignobos: Introduction aux études historiques. 1898.*I. *Les Connaissances préalables.*

1. La recherche des documents.
2. Les sciences auxiliaires.

II. *Opérations analytique.*

1. Critique externe (crit. d'érudition).
2. Critique interne = $\left\{ \begin{array}{l} \text{a) crit. d'interprétation = crit. positive.} \\ \text{b) crit. negative de sincérité et d'exactitude.} \end{array} \right.$

III. *Opérations synthétiques.*

1. Imagination des faits.
2. Groupement des faits.
3. Raisonnement constructif.
4. Construction des formules générales.
5. Exposition.

»document« = les traces qu'ont laissés les pensées et les actes des hommes d'autrefois« (s. 1). Behandler vesentlig »textes«.

4. *Kr. Erslev: Historisk Teknik. 2. Udg. 1926.*I. *Kilderne.*

(Fremdragelse og Opbevaring, Udgivelse, Organisation af det historiske Granskerarbejde, Hjælpevidenskaber).

II. *Kildeprøvelsen.*

Bestemmelse af Kildens Oprindelse, Fortolkningen.

Vidneværdsættelsen (herunder bestemmelse av »Kildernes Slægt-skab« = »Kildeanalyse« (43 f.)).

III. *Slutning til Virkeligheden.*

- Skiller: 1. »Stumme« / »talende« Kilder.
 2. »Levning« (»Frembringelse«) / »Beretning«.
 3. »Primære« / »sekundære« *Beretninger* (! s. 46).
 4. »Førstehaandsvidner« / »Andehaandsvidner«.
5. *W. Bauer: Einführung in das Studium der Geschichte. (2. rev. utg. 1961).*
- I. *Quellenkunde.*
 - II. *Vorbereitende kritische Behandlung der Quellen* (Äussere Kritik).
 - III. *Die Feststellung des Tatsächlichen* (Innere Kritik).
 - A. »Zur Geschichtsquelle im weitesten Sinne des Wortes kann alles werden, was uns zur geistigen Rekonstruktion geschichtlichen Lebens den Stoff liefert« (s. 157).
 Omfatter: Geographische Tatsachen, Körperliche Tatsachen, Tatsachen der Willenssphære, Tatsachen der geistigen Fähigkeiten (s. 159).
 - B. Geschichtsquelle im engeren Sinne = »Die mündlich, schriftlich . . . und bildlich überlieferten G. quellen . . .« (s. 16 D).
6. *H. C. Hockett: The Critical Method in Historical Research and Writing. (2. utg. 1963).*
- A. "history" = "the written record of past or current events . . . all the ages before mankind learned how to write are prehistoric . . ." "The sources of (the historian's) knowledge are primarily written documents, although he may sometimes supplement these by utilizing various kinds of unwritten matter" (s. 3).
 "Three essential steps . . . the gathering of the data, the criticism of the data, and the presentation of facts, interpretations, and conclusions in readable form" (s. 9).
 - B. *The Principles of Historical Criticism.*
 - I. *External criticism (of documents).*
 - 1) Determination of Authorship.
 - 2) Evidences of Date.
 - 3) Detection of Spurious Documents.
 - 4) Questions of Original Form: Textual Criticism.
 - II. *Internal Criticism (of statements).*
 - 1) Positive Criticism.
 - a) Literal Meaning of Statements.
 - b) Real Meaning of Statements.
 - 2) *Negative Criticism.*
 = "seeks to discover every possible reason for doubting (statements).
 "Statement" = "what some one has said about a matter . . . may not be true" (s. 44).

8. *H. P. Clausen: Hvad er historie. 1963.*
Kildeanalyse = fastslå kildernes anvendelighed i forhold til et bestemt emne eller en bestemt problemstilling« (s. 66).
»Udsagnsevne« / »udsagnskraft«, »repræsentativitet«.
(=?) »Kildekritik« . . . »ikke tale om en kritik af kilden selv. Kritikken går på de hypoteser, der kan opstilles om kildens udsagnsevne og udsagnskraft« (s. 67).
9. *Rolf Torstendahl: Källkritik och vetenskapssyn. 1964.*
»Källkritik« = »ställningstaganden i . . . trovärdesfrågor« (s. 2).
= »Metoden, um zu entscheiden, ob Angaben glaubwürdig sind oder nicht« (s. 379).
(= Bernheim et al. »innere Kritik«).